

(əvvəli ötən sayımızda)

Lakin bir çox görkəmli assuroloqlar elamların kassilərlə və Zaqrosda məskunlaşmış digər turanlı xalqlarla qohumluğu ideyasını müdafiə edirlər.

Elam dilini və tarixini tədqiq edən görkəmli assuroloqların sırasında Yusif Yusifov da özünəməxsus yer tutur. O dünya üzrə tanınmış ən görkəmli elamsünaslarından olub "Elam. İctimai-iqtisadi tarix" adlı fundamental bir əsərin müəllifidir.

Elamın erkən siyasi tarixi Avan sülaləsinin hakimiyyəti ilə başlamışdır. Sumerlər Elamı Nim. Ma. Ki adlandırırdılar. Nimsözünün Sumerçə mənası "yüksək ölkə" deməkdir. Akkadlar Elamı Kur. Ellamatum adlandırırdılar, elamlar özləri isə ölkələrini Hatamti və ya Hatamti adlandırırdılar, hal elam dilində "ölkə" deməkdir, adın bütövlükdə mənası "krallar və ya prinslər ölkəsi" deməkdir.

Qədim farslar da Elamın sumer dilindəki mənasına uyğun olaraq onu Uaca və ya Uca adlandırırdılar. Bu söz eynililə Türk dilindəki "uca" anlamındadır. Heç şübhəsiz bu söz Əhəmənilərin İran dilinə Elamın etnik kökünü təşkil edən turanlı öntürk tayfalarından birinin dilindən keçmişdir. Rəşidəddin Oğuznaməsində də Oğuz Sabalan, Aladağ. Ağdiberi dağlarını və bütün Azərbaycana fəth edəndən sonra öz xüsusi atlarını Ucanın geniş və gözəl otlaqlarına buraxır. Dastanda qeyd olunan Ucan Elamın yerləşdiyi yüksək dağlıq yaylaları nəzərdə tutur.

Ucan yaylası bu gün də Güney Azərbaycanın geniş yayları olaraq mövcuddur.

Farslar Elamı, həmçinin Xuzistan adlandırırdılar. Elam dili qrammatik quruluşuna görə aqqlütinativ-bitişik dildir. Elamın qədim yazı sistemi piktografik olmuş, sonra xətti yazı sistemə keçilmiş, daha sonra isə mixi yazıdan istifadə edilmişdir.

Elamın ən qədim dövr hakimiyyət sülaləsini Avan şəhərinin hökmdar sülaləsi (e.q. 2700-1600) təşkil edirdi. Elamla qonşuluqda Kassı, Quti, Aratta, Namri kimi ölkələr yerləşmişdi.

Alman assuroloqu F.Hommel Elamı Ön Asiyada Sumerdən sonra ən qədim mədəniyyət adlandırır və bu arazidəki sami və ari olmayan digər qədim xalqlarla qohumluq əlaqələrinə malik olduqlarını yazır. "Babiləndən doğuda Fars körfəzi sahillərində yerləşən Elam Babilin və Misirin tanıdığı ən qədim mədəniyyətə sahib idilər. Elam samilərlə qarışmadan öncəki Sumer mədəniyyətinin bir qolu kimi qəbul olunsa da ondan yüksəkədə deyildi

Lenorman Elam adınınsamilərin bu xalqa verdiyi ad olduğunu və sözün kökü olan "el" kəliməsinin "yüksək ölkə" anlamı daşdığını yazır. "Elam düzənlik Xaldeyden fərqli olaraq Dəclə və Persia arasındakı dağlıq ərazidə yerləşir. Elamların sami xalqı kimi təqdim edilməsi bizi təəccübləndirdi, ona görə ki, linqvistik baxımdan Elam samilər üçün qəti şəkildə yabançıdır. Bizim mixi yazı abidələrində bu dilə aid oxuduğumuz kəlimələr aqqlütativ quruluşa malikdir və ari-

Ələsgər Siyablı

əlaqələndirir, hər iki adın müxtəlif versiyalarını şərh edir. "Elam və ari-farsların adlandırdıqları kimi Uvaca deyil, mənim oxuduğum dərəcədə "Afartı" ölkəsi və "Afartı" xalqı adlandırılır. Mən bu sözü "Avar", "Amar", "Abar" kimi izah edirəm. "A" kimi oxunan birinci hecdən sonra sözün oxunuşunu "Han" kimi qəbul etmək olar ki, bu fars dilində "Handita" sözünə uyğundur. Sözün ikinci hissəsi Qambisin qardaşı Smerdis və ya Mardis və ya Mardos adını əks etdirir. Bu ad Xəzər dənizi yaxınlığında yaşayan köçəri Amardis və ya Mardis adını əks etdirmiş ola bilər. Bu tayfanın bir qolu Suz və Parsua arasında məskunlaşmışdı. Bu yazı Amardi tayfasına mənsub insanların dili ola bilər. Afartı və Amardi

və ya "sue/suev" sevmək sözündən ibarət ola bilər.

Dyakonov da Assur samilərin Sin tanrısının kök etibarını ilə elamların kökü Sumer tanrısı Zuena bağlı olan "Suen" eponimindən yarındığından bəhs edərək yazır ki, suen adı sonradan assur samilərin Sin, yeni ay tanrısına çevrilmişdir. Suen sumerçə Zuen şəklində yazılırdı. (Djakonov İ. 1959, Səh. 2570)

Elamla qonşuluqda yerləşən Namri ölkəsinin adı sumer dilində Kur. Zalaşşekində yazılırdı, akkadlar onu Namar adlandırırdılar. Namri krallığı Diyala çayının şərqində Zaqros dağlarının şimal-şərqində yerləşirdi. Namri ölkəsinin ərazisində əsasən kassilər yaşayırdılar. Kassı kralı Nazi Maruttaşın kitabəsində hökmranlığı altında olan ölkələr siyahısında Namri adı da yazılmışdır. Kassilərin xabba və ya xamba boyunun mənsub olduğu Bit Habbar ölkəsinin kralı İanzu e.q. 842-ci ildə Namrinin də kralı idi.

E.Norris Ön Asiyanın ən qə-

Dünya tarixinin Turan dövrü

məkdir. Samilər bu ada "tu" sonluğu əlavə edərək İlamtu şəklində ifadə edirdilər. Elamlar mənşə etibarını ilə sami olmayan xalq idi. (Hommel F., 1885, Səh. 272, 273)

Elam kral adlarının etimologiyası və onların adlarındakı "k" sonluğu elamların kassilərlə, hititlərlə və urartulularla qohumluğunu göstərir. Anzan adını Oppert elam dilində "düzanlıq" və həmçinin "ölkə" mənası daşdığını və bu sözün kassı dilində kral anlamındakı "fanzi" sözü ilə əlaqədar olduğunu yazır. Babil dilindəki Anzan adı sami assurlar tərəfindən Anşan formasında tələffüz olunmuşdur. Elamın Anşan bölgəsində hakimiyyəti ələ keçirmiş Əhəmənilərdən olan Kirin əsl adı Kuraş kassı-elam dilində "çoban" deməkdir. (Hommel F. 1885, Səh. 274)

lərə qədərki qədim proto midiya xalqının dili ilə sıx əlaqədə olub, müəyyən dərəcədə altay dilləri ilə xüsusən də onun türk dili qolu ilə əlaqədarıdır". (Lenormant F. 1895, Səh. 280)

Fərat və Dəclə hövzəsində, Babil və Xaldeyde iki fərqli əhali qrupuna və iki fərqli dilə rast gəlirik. Bir tərəfdən sami-kuşilər və digər tərəfdən Sumer və Akkada, həmçinin Elam və Midiyaya aid olan turanlılar. Müsbət mənada demək lazımdır ki, Sumer və Akkad turanlılar qrupunda özəl bir qol təşkil edirlər. Onların turan dili inkişafdan qalaraq malik olduğu arxaik şəklini qoruyub saxlamışdır. (Lenormant F. 1895, Səh. 308)

Edvard Norris Elamların öz ölkələrini "Afartı" adlandırdıqlarını bu adın "Amarda" tayfasının adı ilə

dim turanlı tayfalarından olan namriləri Elamın əsas etnoslarından biri hesab edirdi. Onun yazdığına görə Sakların bir qolu olan namriləri Babililərin samilərə qədərki əcdadları idilər. Namrilər Assuriya hakimiyyəti dövründə Midiya da daxil olmaqla bütün Elam ərazisini əhatə edirdi. Namri adı mixi yazılarda hər zaman Elamla birlikdə çəkilir. Namri ölkəsi Elamdan aşağıda Kiçik Zab çayı ilə Zaqros dağları arasında yerləşirdi. Sarqonun müasiri Humba Neqas hər iki xalqın kralı idi. Suzdakı və elamdakı mixi yazıları eyni xarakterə malik idilər.

Norris yazırdı ki, Assur yazılarında Namrinin bir çox kral adları sami mənşəyə malik olub Assur tanrılarının adlarını daşısalar da, mən onları sami olmayan orijinal sak-namri adlarının sami dilinə tərcüməsi kimi qəbul edirəm, çünki Elamda və Suzda aşkar edilən yazı mətnlərində sami tanrıların adlarına rast gəlmədim. (Norris E. 1852, Səh. 236)

"Assur mətnlərində namri adı başda yazılır, çünki Kiçik Zab çayını keçdikdən sonra ilk yerləşim yeri onlara məxsusdur. Mən indi farsların istifadə etdikləri Nimruzu skiflərin Namiri adının təhrif edilmiş forması hesab edirəm. Bibliyadakı Nimrod adı Namrilərin adından yaranmışdır. Norris namri və sak adlarını eyni xalqın iki fərqli adı kimi izah edir. Namri adı ilə Sak adının fərqi ondan ibarətdir ki, namri adını samilər vermişlər sak adını arilər vermişlər. Namri adı ovçu bəbirbars deməkdir, sak adı isə ovçu it deməkdir". (Norris E. 1852, Səh. 238)

F.Hommel namriləri samiləşmiş kassilər adlandırdı.

Eduard Meyer yazır ki, Babil mətnlərində saka və kimmerlərin adları Namiri formasında ifadə olunmuşdur. (Meyer E. 1913, Səh. 907)

Bütün bu tarixi faktlar Elam ölkəsinin etnik tərkibinin başlıca qollarından birini təşkil edən namiri tayfalarının kimmer-saklardan ibarət olduğunu təsdiq edir.

(ardı gələn sayımızda)